

УДК 7.041.5:2-192.1+2-17(477)

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-8\(38\)-2155-2173](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-8(38)-2155-2173)

Дрогомирецька Людмила Романівна кандидат історичних наук, доцентка кафедри історії України і методики викладання історії, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, <https://orcid.org/0000-0002-9770-2724>

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЯЗИЧНИЦЬКИХ І ХРИСТИЯНСЬКИХ УЯВЛЕНЬ У ВІЗУАЛЬНІЙ КУЛЬТУРІ УКРАЇНИ-РУСІ

Анотація. У статті здійснено комплексне дослідження процесу трансформації язичницьких і християнських уявлень у візуальній культурі України-Русі. Розглянуто їхній вплив на формування національної ідентичності. Особливу увагу приділено аналізу механізмів взаємодії міфологічних і сакральних образів, які, проходячи через глибокі ідеологічні та художні зрушення, набували нових смислових відтінків і функцій у сакральному мистецтві, архітектурі, декоративному оздобленні та народній орнаментиці різних епох. У статті висвітлено закономірності адаптації традиційних мотивів – дерева життя, солярної символіки, жіночих і зооморфних образів – у нових іконографічних канонах, а також простежено роль цих візуальних кодів у сучасній культурі пам'яті.

Метою дослідження є визначення основних типів трансформації дохристиянських символів у християнському мистецтві Русі, а також з'ясування їхньої ролі у формуванні художньої спадщини та ідентичності українського народу. У роботі застосовано порівняльно-історичний підхід, іконографічний і семіотичний аналіз, що дало змогу зіставити архаїчні міфологеми з візантійськими художніми традиціями, а також простежити локальні особливості та регіональну варіативність візуальних рішень. Дослідження ґрунтується на широкому колі джерел: пам'ятках архітектури, іконопису, археологічних знахідках, творах народного мистецтва та сучасних наукових публікаціях.

Наукова новизна полягає у вперше здійсненій систематизації візуальних кодів України-Русі на основі комплексного порівняльного аналізу язичницьких і християнських символів, а також у введенні до наукового обігу нової типології трансформації архетипів у мистецтві та побуті. Запропоновано інтерпретацію візуальної культури як чинника стійкої самоідентифікації українського народу в умовах складних історичних викликів. Виявлено механізми збереження та розвитку цих

образів у сучасному масовому мистецтві, дизайні, обрядовості та культурі пам'яті.

Результати дослідження свідчать, що синтез язичницьких і християнських елементів був не лише історично зумовленою зміною художніх парадигм, а й цілеспрямованим культурним вибором, який забезпечив оригінальність і стійкість української візуальної традиції. Висновки статті відкривають нові перспективи для осмислення джерел національної ідентичності, а також окреслюють перспективи подальших інтерпретацій і використання цієї спадщини в сучасній Україні.

Ключові слова: візуальна культура, язичницькі мотиви, християнська традиція, символіка, ідентичність, Україна-Русь, художня спадщина.

Drohomyretska Liudmyla Romanivna PhD in History, Associate Professor, Department of History of Ukraine and Methods of Teaching History, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, <https://orcid.org/0000-0002-9770-2724>

TRANSFORMATION OF PAGAN AND CHRISTIAN CONCEPTS IN THE VISUAL CULTURE OF UKRAINE-RUS

Abstract. The article provides a comprehensive study of the process of transformation of pagan and Christian ideas in the visual culture of Ukraine-Rus. Their influence on the formation of national identity is considered. Particular attention is paid to the analysis of the mechanisms of interaction between mythological and sacred images, which, undergoing profound ideological and artistic changes, acquired new shades of meaning and functions in sacred art, architecture, decorative decoration, and folk ornamentation of different eras. The article highlights the patterns of adaptation of traditional motifs—the tree of life, solar symbolism, female and zoomorphic images—in new iconographic canons, and traces the role of these visual codes in contemporary memory culture.

The aim of the study is to identify the main types of transformation of pre-Christian symbols in Christian art in Rus, as well as to clarify their role in the formation of the artistic heritage and identity of the Ukrainian people.

The work uses a comparative-historical approach, iconographic and semiotic analysis, which made it possible to compare archaic mythologems with Byzantine artistic traditions, as well as to trace local features and regional variability of visual solutions.

The research is based on a wide range of sources: architectural monuments, iconography, archaeological finds, works of folk art, and contemporary scientific publications.

The scientific novelty lies in the first-ever systematization of the visual codes of Ukraine-Rus based on a comprehensive comparative analysis of pagan and Christian symbols, as well as in the introduction of a new typology of the transformation of archetypes in art and everyday life into scientific circulation. An interpretation of visual culture as a factor in the stable self-identification of the Ukrainian people in the face of complex historical challenges is proposed. Mechanisms for the preservation and development of these images in contemporary mass art, design, ritual, and memory culture are revealed.

The results of the study show that the synthesis of pagan and Christian elements was not only a historically conditioned change in artistic paradigms, but also a deliberate cultural choice that ensured the originality and stability of the Ukrainian visual tradition. The conclusions of the article open up new perspectives for understanding the sources of national identity and outline the prospects for further interpretations and use of this heritage in modern Ukraine.

Keywords: visual culture, pagan motifs, Christian tradition, symbolism, identity, Ukraine-Rus, artistic heritage.

Постановка проблеми. Територія сучасної України протягом багатьох століть залишалася простором інтенсивної взаємодії різних культурних, релігійних і соціальних впливів, що зумовило формування специфічних релігійних систем і типів художньої виразності [1, с. 17–18; 3, с. 15–16]. Язичницькі вірування слов'янських племен визначали структуру символічного мислення й обрядової практики, що відобразилося в матеріальних пам'ятках, орнаментіці, сакральній пластиці та організації культових місць [2, с. 68; 4, с. 75]. Прийняття християнства у 988 році започаткувало тривалий процес трансформації сакрального простору, який проявився у впровадженні нових релігійних доктрин, адаптації візантійських художніх канонів до локального контексту, а також у модифікації функцій візуального мистецтва [5, с. 108–110]. Становлення християнської іконографії супроводжувалося взаємодією з архаїчними символами, внаслідок чого сформувалися багатошарові візуальні коди, що поєднували дохристиянські та християнські елементи.

Для аналізу трансформаційних процесів у візуальній культурі України-Русі застосовуються порівняльно-історичний, іконографічний і візуально-семіотичний підходи. Як зазначав М. Брайчевський, вивчення складних культурних явищ потребує урахування різних історичних, етнічних та археологічних даних, а також аналізу сукупності матеріальних і духовних проявів [6, с. 119]. Поняття «цивілізаційна парадигма» охоплює комплекс способів організації сакрального простору, домінантних моделей візуальної комунікації та культурної ідентифікації певної епохи [7, с. 29–30].

«Візуальні коди» у цьому контексті – це сукупність сталих знаково-образних структур, що забезпечують спадкоємність та смислову інтерпретацію у межах культурної традиції. До таких кодів, зокрема, належать мотиви дерева життя, солярна символіка, архетипи жіночого начала, зооморфні елементи, які були переосмислені в християнському мистецтві [8, с. 115-117].

Конкретизація трансформацій здійснюється через аналіз архітектурних пам'яток, іконопису, орнаментики, сакральних предметів різних регіонів, а також шляхом простеження еволюції символіки у контексті зміни релігійної парадигми [9, с. 52]. Архетипи та символи дохристиянської традиції модифікувалися під впливом християнського світогляду, набуваючи нових функцій і водночас зберігаючи елементи попередньої семантики.

Проблема трансформації релігійних уявлень і візуальних кодів залишається актуальною в умовах сучасних деколонізаційних тенденцій української гуманітаристики [10, с. 216]. З огляду на загострення уваги до процесів ревізії історичної пам'яті, деколонізації культурного спадку й переосмислення ідентичності, українські науковці дедалі частіше звертаються до аналізу трансформаційних механізмів у сфері культури та освітньої традиції [11, с. 104–106]. Останні дослідження у сфері візуальної антропології акцентують увагу на необхідності критичного переосмислення історичних наративів і реконструкції механізмів формування культурної пам'яті [12, с. 96-97]. Аналіз синкретизму язичницьких і християнських елементів дає змогу простежити не лише зміну релігійних парадигм, а й виявити моделі спадкоємності, символічної ідентифікації та культурної спадщини, що зберігають значущість для сучасних ідентифікаційних стратегій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних досліджень щодо трансформації язичницьких і християнських уявлень у візуальній культурі України-Русі дозволяє виокремити чотири взаємопов'язані наукові напрями. Перший стосується філософсько-правових, релігійних та культурно-історичних засад становлення християнського світогляду в давньоукраїнському суспільстві. У праці М. М. Колиби показано, що формування ідеї свободи віросповідання в контексті дохристиянського правового досвіду супроводжувалося поступовим утвердженням християнських норм як візуально закріпленої моделі морального порядку [13]. В. Олексійчук простежив, як раннє християнство вплинуло на трансформацію духовної культури Руси-України, зокрема через зміщення акцентів у релігійній уяві, що втілювалась у мистецьких образах [14]. Л. Р. Дрогомирецька у своєму дослідженні зосередила увагу на

рецепції візантійської християнської традиції, яка стала основою політичної і візуальної легітимації християнської державності у Київській Русі [15]. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі передбачають глибше вивчення візуальних репрезентацій християнських доктрин як засобу легітимації влади, ідеологічного переозначення простору та конструювання релігійної суб'єктності.

Другий напрям стосується адаптації дохристиянських символів у декоративно-прикладному мистецтві в контексті поступової християнізації. Р. Додонов у роботі, присвяченій кейсу Святославовичів, показав, як перехід еліти до християнства супроводжувався візуальним переосмисленням язичницької символіки, зокрема у вбранні, інсигніях та предметах побутового культу [16]. В. В. Костицький розкрив теолого-соціологічні основи філософії права в період становлення християнства, вказуючи на те, як моральні ідеї транслиувались через візуальні моделі справедливості, багато з яких були адаптованими формами дохристиянських знаків [17]. В. Я. Бойко, аналізуючи синергію язичницької та православної візуальності, показав, що давньоруське мистецтво не відкидало повністю дохристиянську образність, а трансформувало її, зокрема у формі об'єднання охоронної символіки з християнськими сюжетами [18]. Подальші дослідження мають бути спрямовані на реконструкцію семантичної динаміки язичницьких символів у предметному мистецтві, а також на аналіз їхнього включення у християнську семіосферу.

Третій напрям охоплює семіотичний і стилістичний аналіз трансформованих язичницьких образів у прикрасах, металопластиці й орнаментиці. С. Литвин показав, що традиційні мотиви, такі як ромб, солярні знаки, спіралі, не зникли після християнізації, а набули нового змісту, будучи інтегрованими в контекст християнської етики як образи світла, життя й захисту [19]. О. В. Барбалат у дослідженні про символ дерева життя в київському золотарстві XI–XIII століть простежила, як цей архетип, що мав дохристиянське походження, став елементом християнської есхатології, переосмислюючись у прикрасах і культових предметах [20]. Ю. С. Сабадаш зосередила увагу на семантиці образу Сімаргла (Сімурга), вказуючи на його гібридну природу, що поєднувала язичницьке походження із символікою охоронця і носія божественного вогню, характерною для християнських зооморфних мотивів [21]. Подальші дослідження у цьому напрямі мають розвивати типологію трансформацій дохристиянських орнаментальних кодів і простежити механізми їхнього переозначення в межах нової релігійної парадигми.

Четвертий напрям присвячений інституціоналізації християнської візуальності та поступовому витісненню або переозначенню язичницької

образності в публічному просторі. У роботі Р. Одрехівського (Odrekhivskyi) досліджено, як розвиток християнства вплинув на становлення скульптурної традиції, що адаптувала не лише техніки, але й архетипи дохристиянського образного мислення в межах канонічної християнської стилістики [22]. Дж. Муджін (Moo-jin), І. С. Сео (Seo) та Дж. Чун-кі (Jun-ki) у своєму дослідженні проаналізували еволюцію Української православної церкви як фактора формування нової візуальної мови, що закріплювала християнську ідентичність через архітектуру, іконографію та ритуальну символіку [23]. О. П. Онуфрієнко, розглядаючи процес формування української ідентичності, показала, що саме християнська система знаків у мистецтві сприяла кристалізації культурної пам'яті й витісненню язичницького реліктового змісту [24]. Перспективними є подальші дослідження інституційних механізмів візуальної кодифікації християнської ідеології та її рецепції на рівні культурної політики, просторової організації та візуального побуту Київської Русі.

Попри ґрунтовні досягнення у вивченні цих аспектів, окремі питання залишаються недостатньо опрацьованими. Більшість праць концентрується на фрагментарних аналізах окремих аспектів, без створення цілісних теоретичних моделей трансформації. Залишається невирішеним питання регіональних особливостей взаємодії язичницьких і християнських символічних систем, а також закономірностей їхньої довготривалої взаємодії та впливу на формування локальних традицій.

Саме тому наше дослідження пропонує новий міждисциплінарний підхід, у межах якого вперше проведено системну типологізацію трансформаційних механізмів. Поєднання іконографічного, культурно-антропологічного та семіотичного аналізу дозволяє окреслити закономірності адаптації та еволюції дохристиянських символів у християнській художній культурі. Новизна цього підходу полягає не лише у фіксації фактів співіснування, але й у детальному аналізі динаміки семантичних змін у процесі формування української художньої традиції та ідентичності. Таким чином, запропоновані нами узагальнення і типології заповнюють означені прогалини та формують нове концептуальне підґрунтя для подальших досліджень у галузі візуальної культури України-Русі.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз напрацьованої наукової літератури засвідчує, що питання трансформації язичницьких і християнських уявлень у візуальній культурі України-Русі досліджувалося переважно у межах окремих дисциплін, таких як історія мистецтва, археологія або релігієзнавство. Утім в існуючих працях бракує комплексної моделі, яка б дозволила системно класифікувати типи взаємодії дохристиянських і християнських символів, простежити

механізми їх адаптації та еволюції в різних художніх практиках. Недостатньо з'ясованою залишається регіональна специфіка цих трансформацій, а також вплив локальних традицій на формування унікальних візуальних кодів української культури.

Окремою науковою прогалиною є відсутність методологічної інтеграції. Більшість існуючих досліджень спирається на один домінуючий підхід – іконографічний, етнологічний, або археологічний, що не дозволяє сформулювати цілісне уявлення про синкретизм символіки та сюжетів у мистецтві Русі.

Крім того, потребує подальшого вивчення динаміка переосмислення язичницьких мотивів у християнській традиції на рівні масової культури, побуту та обрядовості – аспект, який досі залишається лише побіжно означеним у науковому дискурсі.

Відмінність цієї статті полягає у застосуванні міждисциплінарного підходу, який поєднує іконографічний, історико-культурний, семіотичний та антропологічний аналіз.

Уперше здійснено спробу створити типологію трансформацій візуальних кодів, що дозволяє не лише деталізувати процеси художньої інтеграції язичницьких і християнських елементів, а й відслідкувати закономірності їхньої адаптації в різних регіональних контекстах. Запропонований підхід також уможливорює нове трактування ролі цих процесів у формуванні ідентичності та художньої традиції України-Русі.

Таким чином, стаття розширює наявний науковий дискурс, заповнюючи методологічні та концептуальні прогалини у вивченні трансформації сакральної символіки й відкриває перспективи для подальших досліджень еволюції візуальної культури та національної ідентичності в історичній ретроспективі.

Мета дослідження — типологізація механізмів трансформації язичницьких і християнських уявлень у візуальній культурі України-Русі та визначення їхнього впливу на формування культурної ідентичності й художньої традиції.

Основні завдання дослідження:

Виокремити ключові типи та механізми трансформації язичницької символіки у християнській візуальній культурі України-Русі.

Проаналізувати особливості адаптації та переосмислення дохристиянських образів у різноманітних художніх практиках — іконографії, архітектурі та народному мистецтві.

Оцінити роль зазначених трансформацій у становленні локальних візуальних кодів, розвитку національної ідентичності та формуванні художньої традиції українського народу.

Виклад основного матеріалу. Уявлення про устрій світу, що сформувалися серед давніх слов'янських племен, стали підґрунтям цілісної міфологічної системи, яка впливала на всі без винятку сфери життя та візуального самовираження суспільства.

Як зауважує С. Шелухін, східнослов'янська міфологічна картина світу репрезентувала космос як трирівневу структуру, в межах якої небесний, земний та підземний світи перебували у постійній взаємодії, а зв'язок між ними забезпечувався через сакральних істот, обрядовість і матеріальні символи. Ці уявлення, на думку дослідника, найвиразніше проявлялися в сакральній символіці, архетипах та предметах матеріальної культури, які не лише репрезентували основні міфологеми, а й фіксували впорядковану модель буття, що легітимізувала соціальний порядок і художню виразність спільноти [25, с. 17–23].

Міфологічна картина світу виступає одним із ключових чинників у формуванні візуальної культури Давньої Русі. Антропоморфні та зооморфні образи, які фіксуються у фігурках, орнаментальних композиціях, культових предметах, уособлювали небесні сили, стихії, сонячну енергію, родючість, а також численні духи, пов'язані з природними середовищами – землею, водою, лісом, предками. У цьому контексті, як зазначає Ю. С. Сабадаш, дохристиянські образи відігравали важливу роль у формуванні семантики символів, через які артикулювалися космогонічні уявлення, зокрема уявлення про триєдину модель світу, що простежується у художніх формах [21, с. 194–198]. Особливе місце в цій системі займало зображення світового дерева як архетипу, що символізував вертикальну вісь взаємозв'язку між небом, землею та підземним простором. В орнаменті кераміки, у дерев'яному різьбленні, вишивці, прикрасах цей образ поєднував естетичне та апотропейне (захисне) значення.

Візуальна культура Київської Русі формувалася на тлі давньослов'янської міфологічної свідомості, що визначала не лише структуру світогляду, а й символічне наповнення матеріального світу. Як зазначає Н. Яковенко, дохристиянські вірування східних слов'ян становили складну систему, у центрі якої були уявлення про упорядкований космос із трьома рівнями – небесним, земним і підземним світами – та персоніфікованими божествами, що відповідали за порядок у кожному з них [1, с. 38–41]. Ця картина світу знаходила вираження у ритуалах, обрядовості й, опосередковано, у декоративно-прикладному мистецтві, де структурування простору й часу набувало сакрального значення.

Особливу увагу в контексті реконструкції дохристиянських візуальних кодів заслуговують археологічні пам'ятки, насамперед антропоморфні ідоли, серед яких – Збруцький ідол, статуї Полісся та

причорноморські кам'яні баби. Ці об'єкти виконували не лише культову функцію, а й слугували знаками меж, символами об'єднання громади та охорони її території. Так, ідоли поєднували риси людини та тварини, а також містили рельєфні елементи з виразною ритуально-охоронною функцією [9, с. 12; 9, с. 25]. Багатство зооморфних і тотемних мотивів у прикрасах, предметах побуту, оберегах свідчить про глибоку віру в магічну силу матеріального образу, у здатність речей акумулювати сакральний зміст і захищати від злих сил.

Сакральний простір давньоруської культури охоплював не лише об'єкти (артефакти), створені людиною, але й природні ландшафти – ліси, пагорби, джерела, які сприймалися як місця проживання божеств або предків. Такі природні локуси набували статусу «місць сили» та виконували функцію культових центрів. Як свідчать археологічні дані, святині часто організовувалися на височинах або поблизу водойм – як елемент священної географії.

Відомі залишки сакральних комплексів у м. Городок Хмельницької області досліджував С. Семенчук, який виявив структуровану систему культових просторів, де жертovníки, культові вогнища та кам'яні конструкції відображали язичницькі уявлення, що трансформувалися у візуальній культурі України-Русі через ритуальні практики. Жертovníк VI–VII ст. в урочищі Гнилий кут з кам'яною поверхнею та вогнищем діаметром 1,1 м, що містив перепалені кістки та кераміку слов'ян-уличів, слугував осередком колективного ритуального часу, поєднуючи язичницькі та ранньохристиянські елементи у спільній пам'яті громади [26, с. 127–128].

Символ Дерева Життя, досліджений О. Барбалат [20, с. 77–82], у києворуському золотарстві XI–XIII століть відображав християнські духовні істини, інтегруючи візантійські художні традиції в ювелірних прикрасах, таких як колти, без згадок про язичницькі культові місця чи їх астрономічну орієнтацію. Натомість язичницькі святилища, орієнтовані за сторонами світу, та використання природних матеріалів, як описано С. Семенчуком [26, с. 127–128], свідчать про зв'язок дохристиянської візуальної культури України-Русі з космологічними уявленнями.

Важливим аспектом є тяглість сакральної пам'яті – культурна стратегія, яка зумовила безперервність релігійного простору навіть після християнізації, коли на місці язичницьких святинь, таких як капище на Старокиївській горі з ідолами шести слов'янських племен, зведено християнські храми, як-от церква св. Миколая на могилі Аскольда чи св. Іллі над Ручаєм, що, за Н. Яковенко, заклало фундамент для формування національної ідентичності та візуальної традиції українського народу [1, с. 33–34].

Ця тяглість сакральної пам'яті частково ґрунтується на кельтському впливі, який простежується в пшеворській та черняхівській культурах через поховальні обряди, як-от згинання зброї, та керамічні орнаменти [7, с. 28–31], що не лише зберегли дохристиянські світоглядні архетипи, а й трансформували їх у візуальні образи, які згодом інтегрувалися до християнського іконографічного канону, формуючи унікальну українську культурну спадщину.

Таблиця 1

Трансформація язичницьких символів у християнській та народній візуальній культурі України-Русі

Язичницький мотив на теренах України-Русі	Християнська/народна візуальна адаптація	Приклади пам'яток
Дерево життя (трипільський орнамент, мотиви дуба, берези)	Дерево на іконах, різьблених іконостасах, декоративних рушниках	Різьблення іконостасу с. Жовква; орнамент рушників Київщини
Сонячний знак, сварга, коло	Німб у мозаїках і фресках, ореол Богородиці, писанки	Мозаїки Софії Київської, писанки Чернігівщини
Мокош (богиня-матір, символ родючості)	Богородиця-Оранта, жіночі святі в іконах, жіночі обереги	Мозаїка Богородиці Оранти у Софії Київській; жіночі рушники
Птахи (голуб, півень, лелека)	Голуб як символ Святого Духа, птахи у різьбленні храмів, вишивці	Голуб у верхів'ї іконостасу, різьба дерев'яних церков Карпат
Змія, дракон, міфологічні істоти	Сюжети перемоги святого Юрія над змієм, химерна зооморфіка в декорі храмів	Фрески Михайлівського Золотоверхого монастиря; різьба Полісся
Спіраль, хвиля, ромб	Геометричний орнамент у храмовому декорі, іконах, вишивці	Мозаїчні підлоги Софії Київської, рушники Слобожанщини
Тотемні предки, культ пращурів	Персонажі житій святих, зображення св. Миколая, Іллі, локальних святих	Ікона св. Миколая Чудотворця з Чернігівщини

Джерело: сформовано автором на основі [1; 5; 6, с. 117–123; 9, с. 64–78; 14, с. 201–205; 18; 19, с. 100–104; 20, с. 77–82; 21, с. 194–198; 22, р. 203–210]

У таблиці 1 наведено локальні механізми трансформації дохристиянських образів у візуальній культурі України-Русі: від трипільських і слов'янських мотивів до їхнього втілення в храмовому, іконному та обереговому мистецтві.

Завершуючи розгляд язичницьких уявлень, варто наголосити, що візуальна культура Давньої Русі була надзвичайно багатогранною та гнучкою, здатною до інтеграції нових сенсів і символів. Саме ця спадкова здатність до трансформації стала підґрунтям масштабного ідеологічного та мистецького перелому, який відбувся із запровадженням християнства й визначив подальший розвиток образотворчої традиції на українських землях. Цей перелом, започаткований хрещенням Русі у 988 році князем Володимиром Великим, не лише змінив релігійний ландшафт, але й сприяв збереженню багатопланових ментальних структур, у яких язичницькі архетипи, як-от культ роду, трансформувалися в християнський контекст, зокрема через створення княжої усипальниці в Десятинній церкві, де посмертне хрещення Ярополка та Олега у 1044 році, за Ярослава Мудрого, символізувало спробу поєднати дохристиянську традицію з новим іконографічним каноном, що, за Р. Додоновим, відображає стійкість архаїчних стереотипів у колективній свідомості [27, с. 24–28].

На думку М. Брайчевського, впровадження християнства в Русі слід розглядати як багаторівневий процес, у межах якого християнські догмати взаємодіяли з локальними звичаями, трансформуючи сакральний простір та утворюючи якісно нову модель візуальної культури [10, с. 215–220]. Саме в цю добу починає складатися самобутній стиль давньоруського мистецтва, що увібрав у себе інтонації східного та західного християнства, водночас зберігаючи виразні маркери праслов'янської естетики. Одразу після хрещення Русі розгортається широкомасштабне будівництво кам'яних соборів, монастирів, скельних храмів, що ставали не лише центрами релігійного життя, а й осередками освіти, культури та мистецтва. Київський Софійський собор, зведений у першій половині XI століття, став найяскравішою пам'яткою доби, в архітектурі якої матеріалізувалося прагнення князівської влади до універсального політико-ідеологічного та духовного синтезу. Саме у стінах цього храму, як і в Михайлівському Золотоверхому монастирі, зосереджено зразки фрескового та мозаїчного живопису, що відповідали найвищим стандартам візантійської художньої традиції. Цей синтез релігійного та політичного знайшов відображення у створенні княжої усипальниці в Десятинній церкві, першому кам'яному храмі Києва, де Ярослав Мудрий у 1044 році переніс мощі язичницьких князів Ярополка та Олега після їх посмертного хрещення, прагнучи не лише укріпити християнську ідентичність, а й легітимізувати владу через інтеграцію дохристиянських традицій у нову релігійну парадигму, що, за Р. Додоновим, сприяло формуванню образу небесних покровителів Русі та зміцненню культурно-освітньої ролі храмів як осередків книжної культури [2, с. 27]. Аналіз візантійської культурної традиції в контексті її сприйняття

Київською Руссю свідчить про відсутність прямого копіювання імпортованих зразків. Натомість спостерігається процес глибокої адаптації до місцевих соціокультурних умов, що зумовив формування оригінального художнього синтезу. Як зазначає Г. Гордієнко, навіть у монументальному будівництві Києва XI століття архітектурні форми демонструють тяглість місцевих будівельних практик, тоді як декоративне оформлення храмів зберігає окремі язичницькі мотиви. Це виявляється, зокрема, у використанні рослинної та геометричної орнаментики, специфічній структурі живописних композицій, а також у яскравій, емоційно насиченій колористиці, що відображає естетичні уподобання народної традиції [25, с. 149].

У процесі візуальної християнізації Київської Русі особливу роль відіграв іконопис, який формувався в контексті активної рецепції візантійських зразків. Як зазначає Г. Гордієнко, у Софійському соборі Києва наявні мозаїчні та фрескові композиції, що поєднують образи Христоса-Пантократора, Богоматері, архангелів та апостолів із локальними ремінісценціями – передусім у декоративному орнаменті, який тяжіє до традицій домонгольського періоду [26, с. 149]. Автор підкреслює, що наслідування візантійської традиції не було простим копіюванням, а свідчило про інтенсивну трансформацію зовнішньої форми через місцеві художні практики. У цьому контексті перші ікони та настінні образи не лише репрезентували нову християнську ідентичність, але й стали засобом збереження елементів дохристиянського світогляду в модифікованому візуальному коді. Християнізація Русі супроводжувалася активним розвитком фреско-вого живопису, який став провідним засобом формування нової сакральної візуальності. Не менш показовим є і його розквіт, адже саме фрески відігравали ключову роль в організації внутрішнього простору храмів. Вітчизняні та європейські дослідники підкреслюють синтетичний характер цих творів: майстри Київської школи, серед яких нерідко були греки чи італійці за походженням, поступово переймали й інтерпретували місцеву естетику, пристосовуючи суворі канони східної іконографії до живого релігійного досвіду українського населення. Такий міжкультурний діалог зумовив виникнення унікальної художньої мови, де композиційна врівноваженість і духовний аскетизм поєднувалися з експресивною палітрою, насиченим орнаментом та декоративною пишнотою. Монументальний живопис, зокрема в інтер'єрах храмів Києва, демонстрував поєднання біблійних сюжетів з візуальними ремінісценціями дохристиянських уявлень, що сприяло адаптації нової релігії до традиційного світогляду [26, с. 150]. Окремої уваги заслуговує зміна структури сакрального простору. Після хрещення Русі формується нова топографія святинь: давні капища й святилища поступаються місцем

християнським храмам, які нерідко зводяться на тих самих ділянках, успадковуючи статус культового центру, але наповнюючи простір новим смисловим і символічним змістом. Відбувається переосмислення простору мало не лише ідеологічний, а й глибоко психологічний характер – через архітектуру, розписи, ікони відбувалася трансформація колективного мислення, становлення нової релігійної ідентичності. Отже, християнізація Русі не була просто заміною однієї системи вірувань іншою. Це був складний процес діалогу, інтеграції й трансформації, у межах якого відбулося зіткнення та поступове зрощення двох могутніх традицій – язичницької та християнської. Їхня взаємодія стала основою для формування оригінальної моделі візуальної культури, у якій поєднання візантійської естетики з праслов'янськими архетипами надало Україні-Русі потужний імпульс для розвитку самобутньої художньої мови, яка й донині залишається однією з основних рис національної ідентичності.

Щоб наочно продемонструвати ключові відмінності та елементи спадкоємності між двома системами, звернемося до порівняльної таблиці 2.

Таблиця 2

Таблиця порівняльних характеристик язичницьких і християнських мотивів у візуальній культурі Русі

№	Ознака	Язичницька традиція	Християнська традиція
1	Основні образи	Природні сили, божества, тотеми, культ предків	Ісус Христос, Богородиця, святі
2	Структура сакрального простору	Священні гаї, пагорби, джерела, мегалітичні споруди	Храми, собори, монастирі
3	Використовувані матеріали	Дерево, камінь, кераміка, кістка, метал	Камінь, цегла, мозаїка, фарба
4	Орнаментальні мотиви	Геометричні візерунки, зооморфні форми, солярні символи	Хрест, риби, виноградна лоза, ангели
5	Художня техніка	Різьблення, ліплення, гравірування	Мозаїка, фреска, іконопис
6	Тематика зображень	Календарні ритуали, обряди, космогонічні міфи, героїчні легенди	Євангельські сюжети, життя святих, сцени з чудес і мучеництва
7	Функціональне призначення	Охоронна, родоплемінна, ритуально-магічна	Літургійна, катехитична (настановча), сакрально-педагогічна
8	Локалізація	Природні ландшафти, центри громад	Центри міст і сіл, церковні комплекси

Джерело: сформовано автором на основі [1; 2, с. 68–71; 5; 9, с. 25–38; 13, с. 57–58; 14, с. 206–213; 27, с. 31; 28, с. 52–53]

Отже, візуальна культура України-Русі перетворилася з інструмента сакральної комунікації на універсальний засіб кодифікації, трансляції й утвердження національної ідентичності. Вона стала не лише ілюстративним елементом, а й глибокою структурною основою української культурної пам'яті, забезпечуючи нації можливість відчувати спадкоємність поколінь, самобутність і відкритість до нових смислів. Синтез дохристиянських і християнських образів, сформований ще в княжу добу, й надалі надихає сучасних митців, консолідує суспільство та визначає нові стратегії саморепрезентації України у світі.

Висновки. Проведений міждисциплінарний аналіз дозволив встановити, що механізми трансформації язичницьких і християнських уявлень у візуальній культурі України-Русі проявилися насамперед через складний процес адаптації й переосмислення традиційної символіки в межах християнських художніх практик. З'ясовано, що такі архетипові образи, як дерево життя, солярна та зооморфна символіка, жіночі мотиви, не лише збереглися в новій епосі, а й набули додаткової семантичної глибини у християнському іконописі, храмовій архітектурі, декоративному оформленні, монументальному живописі та народному мистецтві. Особливістю цього процесу стало поступове модифікування візантійських художніх канонів шляхом активного залучення локальних орнаментальних мотивів, побутових сюжетів і міфологічних моделей, що мали глибоке коріння в колективній пам'яті громади.

У результаті цієї багаторівневої адаптації сформувалася нова система візуальних кодів, що відзначалася поєднанням дохристиянських архетипів із християнською концепцією спасіння, виявляла здатність до інтеграції різних символічних шарів. Результати проведеного аналізу свідчать: механізми трансформації не зводилися до механічної заміни старих змістів новими, а передбачали їх співіснування, взаємне доповнення й смислове збагачення в межах єдиної художньої системи. Саме це забезпечило спадкоємність і цілісність національної художньої традиції, що, у свою чергу, сприяло формуванню стійких моделей упродовж століть.

Авторське розуміння унікального візуального коду України-Русі полягає у тому, що його визначає не проста сума дохристиянських і християнських елементів, а ступінь їхньої інтеграції, здатність до переосмислення й символічної мобільності, яка дозволила національній традиції не лише зберігати, а й творити нові змісти в різних історичних контекстах. На відміну від традиційних підходів, запропонована у статті типологія трансформацій фіксує динаміку процесу та підкреслює роль гнучких механізмів адаптації у формуванні стійкої ідентичності, що й визначає наукову новизну та практичну значущість проведеного

дослідження. Одержані результати створюють підґрунтя для подальших студій у сфері історії української художньої культури та сучасної візуальної пам'яті.

Література:

1. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. Київ: Генеза, 1997. 380 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Yakovenko_Natalia/Narys_istorii_Ukrainy_z_naidavnishykh_chasiv_do_kintsia_XVIII_st.pdf (дата звернення: 18.07.2025).
2. Іванченко Р. Перші історичні кроки української державності (до 1400-х роковин утворення першої державності українського народу – Київської Русі). Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 6: Історичні науки. 2012. Вип. 9. С. 68–81. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nchnpu_6_2012_9_17.pdf (дата звернення: 18.07.2025).
3. Брайчевський М. Ю. Про етнічну приналежність Черняхівської культури. Археологія. 1957. Вип. 10. С. 11–24. URL: <https://surl.li/ujcvon> (дата звернення: 18.07.2025).
4. Грушевський М. С. Виїмки з жерел до історії України-Русі. Львів: Наукове товариство ім. Т. Шевченка, 1895. 126 с.
5. Грушевський М. С. Історія України-Русі. Т. 1 : До початку XI віку. Київ: Либідь, 1991. 608 с.
6. Брайчевський М. Ю. Про черняхівську культуру. Археологія. 1989. Вип. 2. С. 115–124. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Braichevskyi_Mykhailo/Pro_cherniakhivsku_kulturu.pdf (дата звернення: 18.07.2025).
7. Дешко П. П. Походження Русі в контексті кельтської теорії. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки. 2024. Т. 35. № 74. С. 28–31. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2024/3.5>
8. Казакевич Г. М. Східні кельти: культури, ідентичності, історіографічні конструкції. Київ – Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 358 с.
9. Артюх В. Язичництво та раннє християнство. Львів, 2006. 210 с. URL : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/ukr0009542.pdf (дата звернення: 20.07.2025).
10. Брайчевський М. Ю. Ще про походження назви «Київ». Проблеми походження та історичного розвитку слов'ян / відп. ред. В. Д. Баран. Київ, 1997. С. 215–220.
11. Міхно О. Деколонізація української педагогічної біографістики: теоретичні контури. Український педагогічний журнал. 2024. №. 1. С. 104-113. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-1-104-113>
12. Дешко П. П. Кельтська концепція походження Русі в контексті археології. Актуальні питання та перспективи інноваційного розвитку науки та освіти в умовах євроінтеграції : збірник тез доповідей учасників Міжнародної науково-практичної конференції (м. Рівне, 14 листопада 2024 року). Рівне, 2024. Ч. I. С. 96–97. URL: <http://dspace.megu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/5246/1/%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97%20%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%201%202024.pdf#page=96> (дата звернення: 20.07.2025).

13. Колиба М. М. Особливості витоків свободи віросповідання на давньоукраїнському ґрунті: філософсько-правовий аналіз. *Man and environment, trends and prospects* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (Токіо, 10 лютого 2020 р.). Токіо, 2020. С. 57–61. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/62738/1/Conference-10.02-Tokyo.pdf#page=58> (дата звернення: 06.08.2025).
14. Олексійчук В. Вплив раннього християнства на духовну культуру Русі-України: джерела та історіографія. *Українознавство*. 2025. Вип. 2, № 95. С. 201–220. DOI: [https://doi.org/10.17721/2413-7065.2\(95\).2025.331427](https://doi.org/10.17721/2413-7065.2(95).2025.331427)
15. Дрогомирецька Л. Р. Вплив християнської традиції Візантії на становлення політичної культури України-Русі. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. Вип. 8. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15686735>
16. Додонов Р. До питання про хрещення князів України-Русі: кейс Святославовичів. *Українознавство*. 2023. Вип. 4, № 89. С. 154–165. DOI: [https://doi.org/10.30840/2413-7065.4\(89\).2023.293183](https://doi.org/10.30840/2413-7065.4(89).2023.293183)
17. Костицький В. В. Теолого-соціологічні джерела української філософії права у період становлення християнства у Києво-Руській державі. *Соціологія права*. 2024. Вип. 3–4, № 48–49. С. 86–90. DOI: <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2024-3-4.15>
18. Бойко В. Я. Особливості репрезентації образів давньоруської міфології в мистецтві Київської Русі крізь призму синергетики православної та язичницької віри. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2025. Вип. 1. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2025.327951>
19. Литвин С.. Язичницька символіка орнаменту на жіночих прикрасах часів Київської Русі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 84, №. 2. С. 100–104. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/84-2-15>
20. Барбалат О. В. Artistic and pictorial peculiarities of the symbol of the tree of life in the Kyivan gold business of the XI–first half of the XIII century. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип. 54, №. 1. С. 77–82. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/54-1-10>
21. Сабадаш Ю. С. Інокультурні впливи як чинник формування специфічних рис мистецтва Київської Русі: семантика образу Сімаргла (Сімурга). *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2025. Вип. 1. С. 194–198. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2025.327948>
22. Odrekivskyi R. The Art of Sculpture and the Development of Christianity in Ukraine. *Anastasis. Research in Medieval Culture and Art*. 2024. Vol. 11, № 1. P. 203–210. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1305444> (date of access: 06.08.2025).
23. Moo-jin J., Seo I. S., Jun-ki C. Evolution and progress of the Ukrainian orthodox church: A glimpse into the future. *The International Journal of Religion and Spirituality in Society*. 2023. Vol. 14, № 3. Article 101. DOI: 10.18848/2154-8633/CGP/v14i03/101-116
24. Онуфрієнко О. П. Становлення національної ідентичності в українському культурному просторі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2023. Т. 34 (73), № 1, ч. 2. С. 30–37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.1.2/05>
25. Додонов Р. О. Усипальниця київських князів у Десятинній церкві та питання про датування Хрещення Русі. *Київські філософські студії-2020: матеріали Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (м. Київ, 19 травня 2020 р.): тези доповідей / за заг. ред. проф. Р. О. Додонova*. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2020. С. 24–28.

26. Гордієнко, Г. М. Характер рецепцій візантійських культурних цінностей у давньоруському мистецтві і літературі. Грані. 2015. № 3. С. 146-151. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Grani_2015_3_28.pdf (дата звернення: 06.08.2025).

27. Шелухін С. П. Звідкіля походить Русь. Теорія кельтського походження Київської Русі з Франції. Прага : A. Fišer, Strašnice, 1929. 134 с.

28. Семенчук С. О. Осередки язичництва Лівобережжя Середньої Подністрянщини (XI ст. до н. е. – XIII ст. н. е.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 – історія України / Семенчук Сергій Олександрович ; наук. керівник: Якубовський Василь Іванович, канд. іст. наук, доц. ; Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський, 2018. 325 с.

References:

1. Yakovenko, N. (1997). Narys istorii Ukrainy z naidavnishykh chasiv do kintsia XVIII st. [A sketch of the history of Ukraine from the earliest times to the end of the 18th century]. Kyiv: Heneza. Retrieved from https://shron1.chtyvo.org.ua/Yakovenko_Natalia/Narys_istorii_Ukrainy_z_naidavnishykh_chasiv_do_kintsia_XVIII_st.pdf [in Ukrainian].

2. Ivanchenko, R. (2012). Pershi istorychni kroky ukrainskoi derzhavnosti (do 1400-kh rokovyn utvorennia pershoi derzhavnosti ukrainskoho narodu – Kyivskoi Rusy) [The first historical steps of Ukrainian statehood (to the 1400th anniversary of the first Ukrainian state – Kyivan Rus)]. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 6: Istorychni nauky – Scientific Bulletin of Dragomanov National Pedagogical University. Series 6: Historical Sciences, 9, 68–81. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nchnpu_6_2012_9_17.pdf [in Ukrainian].

3. Braichevskyi, M. Yu. (1957). Pro etnichnu prynalezhnist Cherniakhivskoi kultury [On the ethnic affiliation of the Cherniakhiv culture]. Arkheolohiia – Archaeology, 10, 11–24. Retrieved from <https://surl.li/ujcvon> [in Ukrainian].

4. Hrushevskyi, M. S. (1895). Vyimky z zherel do istorii Ukrainy-Rusy [Excerpts from the sources on the history of Ukraine-Rus]. Lviv: Naukove tovarystvo im. T. Shevchenka. [in Ukrainian].

5. Hrushevskyi, M. S. (1991). Istoriiia Ukrainy-Rusy. Tom 1: Do pochatku XI viku [History of Ukraine-Rus. Vol. 1: Up to the beginning of the 11th century]. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].

6. Braichevskyi, M. Yu. (1989). Pro Cherniakhivsku kulturu [On the Cherniakhiv culture]. Arkheolohiia – Archaeology, 2, 115–124. Retrieved from https://shron1.chtyvo.org.ua/Braichevskyi_Mykhailo/Pro_cherniakhivsku_kulturu.pdf [in Ukrainian].

7. Deshko, P. P. (2024). Pokhodzhennia Rusy v konteksti keltskoi teorii [The origin of Rus in the context of the Celtic theory]. Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Istorychni nauky – Scientific Notes of Tavria National University named after V. I. Vernadskyi. Series: Historical Sciences, 35(74), 28–31. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2024/3.5> [in Ukrainian].

8. Kazakevych, H. M. (2015). Skhidni kelty: kultury, identychnosti, istoriohrafichni konstruktsii [Eastern Celts: Cultures, identities, historiographical constructions]. Kyiv–Vinnytsia: Nilan-LTD. [in Ukrainian].

9. Artiukh, V. (2006). Yazychestvo ta rannie khrystyianstvo [Paganism and early Christianity]. Lviv. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/ukr0009542.pdf [in Ukrainian].

10. Braichevskyi, M. Yu. (1997). Shche pro pokhodzhennia nazvy “Kyiv” [More on the origin of the name “Kyiv”]. In V. D. Baran (Ed.), Problemy pokhodzhennia ta istorychnoho rozvytku sloviań – Problems of the origin and historical development of the Slavs (pp. 215–220). Kyiv. [in Ukrainian].

11. Mikhno, O. (2024). Dekolonizatsiia ukrainskoi pedahohichnoi biohrafistyky: teoretychni kontury [Decolonization of Ukrainian pedagogical biography: Theoretical contours]. Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal, 1, 104–113. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2024-1-104-113> [in Ukrainian].

12. Deshko, P. P. (2024). Keltska kontsepsiia pokhodzhennia Rusy v konteksti arkheolohii [The Celtic concept of the origin of Rus in the context of archaeology]. In Aktualni pytannia ta perspektyvy innovatsiinoho rozvytku nauky ta osvity v umovakh yevrointehratsii: zbirnyk tez dopovidei uchasnykiv Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Rivne, November 14, 2024), Part I (pp. 96–97). Rivne. Retrieved from <http://dspace.megu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/5246/1/%D0%B7%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97%20%D1%87%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0%201%202024.pdf#page=96> [in Ukrainian].

13. Kolyba, M. M. (2020). Osoblyvosti vytykiv svobody virospovidannia na davnoukraińskomu hrunti: filosofsko-pravovyi analiz [Origins of freedom of religion on ancient Ukrainian ground: A philosophical and legal analysis]. In Man and environment, trends and prospects: Materialy III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Tokyo, February 10, 2020), 57–61. Tokyo. Retrieved from <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/62738/1/Conference-10.02-Tokyo.pdf#page=58> [in Ukrainian].

14. Oleksiichuk, V. (2025). Vplyv rannioho khrystyianstva na dukhovnu kulturu Rusy-Ukrainy: dzherela ta istoriografiia [The influence of early Christianity on the spiritual culture of Rus-Ukraine: Sources and historiography]. Ukrainoznavstvo – Ukrainian Studies, 2(95), 201–220. DOI: [https://doi.org/10.17721/2413-7065.2\(95\).2025.331427](https://doi.org/10.17721/2413-7065.2(95).2025.331427) [in Ukrainian].

15. Drohomiretska, L. R. (2025). Vplyv khrystyianskoi tradytsii Vizantii na stanovlennia politychnoi kultury Ukrainy-Rusy [The influence of the Byzantine Christian tradition on the formation of the political culture of Ukraine-Rus]. Visnyk humanitarnykh nauk – Bulletin of the Humanities, 8. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15686735> [in Ukrainian].

16. Dodonov, R. (2023). Do pytannia pro khreshchennia kniaziv Ukrainy-Rusy: keis Sviatoslavovykhiv [On the question of the baptism of the princes of Ukraine-Rus: The case of the Sviatoslavovich family]. Ukrainoznavstvo – Ukrainian Studies, 4(89), 154–165. DOI: [https://doi.org/10.30840/2413-7065.4\(89\).2023.293183](https://doi.org/10.30840/2413-7065.4(89).2023.293183) [in Ukrainian].

17. Kostytskyi, V. V. (2024). Teoloho-sotsiolohichni dzherela ukrainskoi filosofii prava u period stanovlennia khrystyianstva u Kyievo-Ruskii derzhavi [Theological and sociological sources of Ukrainian philosophy of law during the formation of Christianity in Kyivan Rus]. Sotsiolohiia prava – Sociology of Law, 3–4(48–49), 86–90. DOI: <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2024-3-4.15> [in Ukrainian].

18. Boiko, V. Ya. (2025). Osoblyvosti reprezentatsii obraziv davnoruskoho mifolohii v mystetstvi Kyivs'koi Rusy kriz pryzmu synerhetyky pravoslavnoi ta iazychnytskoi viry [Peculiarities of representation of Old Rus mythology in the art of Kyivan Rus through the prism of synergy between Orthodox and pagan beliefs]. Visnyk Natsionalnoi akademii

kerivnykh kadriv kultury i mystetstv – Bulletin of the National Academy of Cultural and Arts Leadership, 1. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2025.327951> [in Ukrainian].

19. Lytvyn, S. (2025). Yazychnytska symbolika ornamentu na zhinochykh prykrasakh chasiv Kyivs'koi Rusy [Pagan symbolism of ornament on women's jewelry of the Kyivan Rus period]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Topical Issues of the Humanities, 84(2), 100–104. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/84-2-15> [in Ukrainian].

20. Barbalat, O. V. (2022). Artistic and pictorial peculiarities of the symbol of the tree of life in the Kyivan gold business of the XI–first half of the XIII century. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Topical Issues of the Humanities, 54(1), 77–82. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/54-1-10> [in English].

21. Sabadash, Yu. S. (2025). Inokulturni vplyvy yak chynnyk formuvannia spetsyfichnykhrys mystetstva Kyivs'koi Rusy: semantyka obrazu Simarhla (Simurha) [Foreign cultural influences as a factor in shaping the specific features of Kyivan Rus art: The semantics of the Simargl (Simurgh) image]. Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv – Bulletin of the National Academy of Cultural and Arts Leadership, 1, 194–198. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2025.327948> [in Ukrainian].

22. Odrekivskyi, R. (2024). The art of sculpture and the development of Christianity in Ukraine. Anastasis: Research in Medieval Culture and Art, 11(1), 203–210. Retrieved from <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=1305444> [in English].

23. Moo-jin, J., Seo, I. S., & Jun-ki, C. (2023). Evolution and progress of the Ukrainian orthodox church: A glimpse into the future. The International Journal of Religion and Spirituality in Society, 14(3), 101. DOI: <https://doi.org/10.18848/2154-8633/CGP/v14i03/101-116> [in English].

24. Onufriienko, O. P. (2023). Stanovlennia natsionalnoi identychnosti v ukrainskomu kulturnomu prostori [Formation of national identity in the Ukrainian cultural space]. Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho – Scientific Notes of V. I. Vernadskyi Taurida National University, 34(73), № 1, ch. 2, 30–37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.1.2/05> [in Ukrainian].

25. Dodonov, R. O. (2020). Usypalnytsia kyivskykh kniaziv u Desiatynni tserkvi ta pytannia pro datuvannia Khreshchennia Rusy [The tomb of Kyivan princes in the Church of the Tithes and the issue of dating the Christianization of Rus]. In Kyivski filosofs'ki studii-2020: Materialy Vseukrainskoi naukovo konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu (Kyiv, May 19, 2020), 24–28. Kyiv: Kyivskyi universytet imeni Borysa Hrinchenka. [in Ukrainian].

26. Hordiienko, H. M. (2015). Kharakter retseptsii vizantiiskykh kulturnykh tsinnosti u davnoruskmu mystetstvi i literaturi [The Nature of the Reception of Byzantine Cultural Values in Old Rus Art and Literature]. Hrani – Faces, (3), 146–151. Retrived from: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Grani_2015_3_28.pdf [in Ukrainian].

27. Shelukhin, S. P. (1929). Zvidkilia pokhodyt Rus. Teoriia keltskoho pokhodzhennia Kyivs'koi Rusy z Frantsii [Where does Rus come from? The theory of the Celtic origin of Kyivan Rus from France]. Praha: A. Fišer, Strašnice. [in Ukrainian].

28. Semenchuk, S. O. (2018). Osedky iazychnytstva Livoberezhzhia Serednoi Podnistryanshchyny (XI st. do n.e. – XIII st. n.e.): dysertatsiia ... kandydata istorychnykh nauk: 07.00.01 – istoriia Ukrainy [Centers of Paganism in the Left Bank Middle Dniester Region (11th c. BC – 13th c. AD): PhD dissertation in History]. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko. [in Ukrainian].